

KIRMAN MELİKİ KAVURD BEY'İN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINI ELE GEÇİRME TEŞEBBÜSLERİ *

Nurulah YAZAR**

Özet

Büyük Selçuklu Devleti'nde Türk töresi ve devlet geleneğine uygun olarak ülke hânedân üyelerinin ortak mülkü kabul edilirdi. Bu sebepten dolayı Devlet'in kurulduğu ilk günden itibaren hânedân üyeleri uygun ortamı bulduklarında sultan olabilmek için harekete geçerlerdi. Kirman Hâkimi Kavurd Bey de kendisinde Büyük Selçuklu Devleti'ni yönetecek kudreti görmüş ve önce Tuğrul Bey'in vefatının ardından, daha sonra da Alparslan'ın vefat haberini alınca Büyük Selçuklu tahtını ele geçirebilmek amacıyla harekete geçmiştir. Ancak bu girişimleri her defasında başarısızlıkla neticelenmiş ve sonucunda hükümdarlık sevdası Kavurd Bey'in canına mâl olmuştur.

Anahtar kelimeler: İsyân, Taht Mücadelesi, Kavurd Bey, Kirman

Abstract

Kirman Ruler Kavurd's Attempts for Capturing Great Seljuk Throne

According to Turk etiquette and state tradition the country was considered the common property of the members of the dynasty at Great Seljuks. For this reason, when they found suitable conditions members of the dynasty have tried to get the throne for the first days of foundation of the state. Kirman ruler Kavurd Beg has attempted to capture the throne of Great Seljuk state twice. Firstly after the death of Tugrul Beg and then when he received the news of Alparslan's death. However, these attempts ended in failure every time and as a result of these attempts, the passion of dominion has cost his life.

Key words: Rebellion, Throne Fights, Kavurd Beg, Kirman

Giriş

Bir devletin sürekliliğinin ve güçlü bir otorite oluşturmasının önündeki engellerin başında devleti çok parçalı bir yönetim altında bırakan ve devletin siyasî ve iktisadî açıdan zayıflamasına sebep olan taht mücadeleleri gelmektedir. Sınırları, Çin civarından Marmara Denizi'ne, Kafkasya'dan Mısır'a kadar uzanan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasında bu faktör de önemli bir rol oy-

* Bu makale *Selçuklu Devleti'nde İsyânlar* (Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır. (N. Yazar)

** Ar. Gör., Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi

namıştır.

Türk töresi ve devlet geleneğine göre ülke, hânedân üyelerinin ortak mülkü sayılırdı. Bu anlayış, taht mücadelesine girişecek hânedân üyelerinin temel dayanak noktası olmuş ve taraftar bulmalarını sağlamıştır. Sultanın ölümüyle hânedân mensuplarının hepsi doğal hakları olarak gördükleri iktidar makamına sahip olabilmek için harekete geçmişlerdir. Türk devlet geleneğine uygun bir şekilde yönetilen Selçuklu Devleti'nde de kuruluşundan yıkılışına kadar hânedân üyeleri arasında birçok taht mücadelesi yaşanmıştır. Tuğrul Bey döneminde İbrahim Yınal, Resultekin gibi hânedân üyeleriyle başlayan bu iç çekişmeler onun vefatından sonra da devam etmiştir. Bu iç çekişmelere dâhil olan ve taht iddiasıyla ortaya çıkan isimlerden birisi de Çağrı Bey'in en büyük oğlu Kirman bölgesi hâkimi Kara Arslan Kavurd Bey'dir.

1. Kavurd Bey'in Sultan Alparslan'a İsyanları

1.1. Kavurd Bey'in Taht İddiası ile İlk Ortaya Çıkışı

Selçuklular, Gaznelilere karşı 1040 yılında Dandanakan'da yaptıkları savaşı kazandıktan hemen sonra büyük bir kurultay toplamışlar ve Türk geleneğindeki hâkimiyet anlayışına uygun olarak o zamana kadar ele geçirilmiş toprakların hangi hânedân üyelerinin yönetimine verileceğini kararlaştırmışlardı. Bu bağlamda Kirman bölgesi Çağrı Bey'in büyük oğlu Kara Arslan Kavurd'a verilmişti.¹

Kavurd kelimesi Türkçe "Kurt" anlamına gelmektedir.² Kavurd bastırıldığı paralarda³ ve bazı kaynaklarda Kara Arslan adıyla anılmaktadır.⁴ Ancak bu "Kara Arslan" ifadesinin bir unvan olduğu da ileri sürülmüştür.⁵

1 Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Rahatu's-Sudûr ve Ayetü's-Surur*, edit.: Muhammed İkbâl, Leyden 1921, s. 104 (çev.: Ahmed Ateş, TTK Basımevi, Ankara 1957, s. 102); Reşidüddin Fazlullah, *Cami'ut-Tevarih*, haz.: Ahmed Ateş, TTK Basımevi, Ankara 1960, s. 20; İmam Zahirreddin Nişaburî, *Selçuk-nâme*, haz.: Ebu Hamid Muhammed b. İbrahim, Tahran 1332, s. 18; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 7.

2 Merçil, *age*, s. 8.

3 C. Alptekin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1971, sayı: 3, ss. 554-560.

4 Sadreddin Ebu'l-Hasan Ali b. Nâsır Hüseyinî, *Ahbâru'd-devleti's-selçukiyye*, çev.: Necati Lugal, TTK Basımevi, Ankara 1943, s. 28.

5 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ankara Üniversitesi

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in vefatı üzerine Selçuklu tahtına oturmak için harekete geçenlerden birisi de Kavurd Bey olmuş ve İsfahan'a kadar ilerlemiştir. Ancak İsfahan'da iken, kardeşi Alparslan'ın başkent Rey şehrine gelip tahta çıktığını öğrenince kendisinde kardeşine karşı duracak gücü göremeyen Kavurd, taht iddiasından vazgeçmiştir. Kirman'a dönen ve Sultan'a olan tabiiyetinin göstergesi olarak hutbeyi onun adına okutan Kavurd, Sultan Alparslan'a bir mektup yazarak, maddi bakımdan sıkıntıda olduğu için yönetimindeki insanların ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve arzusunun yerine gelmemesi durumunda Allah'a sığınmaktan başka yapabileceği bir şeyinin olmadığını belirterek, amcalarından ele geçirdiği toprak ve mallarda var olduğuna inandığı paydan kendisine ihsanda bulunulmasını rica etmiştir. Mektubunun sonunda cevabı ne olursa olsun Sultan'a minnettar olacağını da belirtmeyi ihmal etmemiştir.⁶

Kavurd'un, Tuğrul Bey'in ölümü üzerine Fars bölgesinden ayrılmış olması, Sultan ile Kavurd arasındaki gerginliğin farkında olduğu anlaşılan vasal Şebankâre emiri Fazlaveyh (Fazlûye) için önemli bir fırsat olmuştu. Derhal yeni Selçuklu Sultanı Alparslan'a bir mektup yazarak adına hutbe okuttuğunu ve ona tabi olduğunu bildirdi ve Kavurd'un yönetimindeki Şiraz bölgesini ele geçirmek için yardım istedi. Sultan Alparslan'dan aldığı olumlu cevap üzerine Basra, Huzistan ve Ahvaz Valisi olan Hezâresb'den söz konusu bölgeyi ele geçirmek için destek istedi. Fazlaveyh ve Hezâresb'in gönderdiği Deylemlî ve Türklerden oluşan askerî birlik Şiraz bölgesindeki yerleri yağmaladılar.⁷

Sultan Alparslan'ın gazâ için Bizans hâkimiyetindeki Anadolu'ya sefere çıktığı ve Fazlaveyh'in Şiraz'a yürüdüğü kendisine bildirildiği zaman Kavurd, derhal harekete geçti ve Şiraz yakınlarında yapılan savaşta, Fazlaveyh'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Savaş sonrası Fazlaveyh âciz ve bedbaht bir şekilde hükümet merkezi Fesâ'ya geri dönerken, Kavurd muzaffer bir şekilde Şiraz'a girdi.⁸

Sultan Alparslan, Anadolu gazâsından sonra Zilhicce 456/Kasım 1064 tarihinde Hemedan'a geldiğinde Kavurd karşısında başarısızlığa uğrayan Fazla-

Basımevi, Ankara 1972, s. 92.

6 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zeman fi tarihi'l-âyan*, haz.: Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara 1968, s. 118; Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 85; Merçil, *age*, s. 22; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zeman fi Tarihi'l-Âyan* adlı eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1998, c. 19, sayı: 23, s. 10.

7 Sıbt, *age*, s. 119; Merçil, *age*, ss. 22-23; Sevim, *agm*, s. 11.

8 Sıbt, *age*, s. 119; Merçil, *age*, ss. 22-23; Sevim, *agm*, s. 11.

veyh de çeşitli hediyeler ile Sultan Alparslan'ın huzuruna çıktı. Sultan, Fazlaveyh'e iltifatta bulunarak ona ve maiyetindekilere hil'atler takdim etti. O'na içerisinde çadırlar, altın işlemeli eyerli atlar, gümüş ve altın kaplar bulunan birçok hediye verdi. Bunlara ilaveten Fazlaveyh'e hâkimiyet alâmeti olarak çadırının önünde üç namaz vaktinde nevbet çalınması hususunda izin verdi ve Kavurd ve adamlarını Fars'dan uzaklaştırmak için Fazlaveyh'in emrine askerî bir birlik verip Şiraz'a gönderdi.⁹

Sultan Alparslan'ın, kardeşi Kavurd'a karşı savaşmak, bir anlamda onu öldürmek isteyen birisine iltifat etmesi ve onu desteklemesi çok mânidardır. Muhtemelen Alparslan, Kavurd'un kendisini yeterince güçlü hissetmesi halinde taht iddiasında bulunabileceğinden çekiniyordu. Kavurd'un güçlenmesini aşikâre bir şekilde kendisinin engellemeye çalışması, Kavurd'un tâbiyetini ilan etmiş olması hasebiyle halk ve diğer hanedan üyeleri üzerinde olumsuz etki yapıp kendisini haksız duruma düşürecekti. Bundan dolayı o, vasal bir emir üzerinden Kavurd'u kontrol altında tutmak istemiş olabilir.

Alparslan, 14 Zilhicce 457/25 Kasım 1064 günü Hemedan'dan hareket ederek İsfahan'a gitti ve bu şehirde 40 gün kaldı. Hezâresb ile Hâcib Porsuk kumandasında bulunan bir Selçuklu kuvveti de 5 Muharrem 457/17 Aralık 1064'de Fars bölgesine gitmek üzere İsfahan'dan harekete geçti. Sultan Alparslan, Kavurd'a karşı gönderdiği kuvvetleri yeterli bulmayarak kendisi de Şiraz'a doğru yola çıktı.¹⁰

Sultan Alparslan'ın geldiğini haber aldığı Şiraz'da bulunan Kavurd, ailesi ve hazinesini derhal Kirman'a gönderdi. Kendisi de sahilde "Bîr" denilen bir kaleye sığındı. İki ordu karşılaşp Alparslan'ın askerleri hücumla geçtikleri zaman, Kavurd'un askerleri hemen aman dilediler ve aralarında önemli bir çarpışma olmadan savaş sona erdi. Esir askerlere iyi davranan Sultan, Kavurd'un kaçmasını önlemek için Kirman yolunu kapattı. Kirman yolunu kuşatan askerler Kavurd'un kaçmasına engel olamasalar da 5 bin deve ve katırdan oluşan büyük bir ganimet ele geçirerek Sultan'a teslim ettiler. Bu ganimete çok sevinen Sultan, Şiraz'ın da içinde bulunduğu Fars bölgesini 27 milyon dirheme mukâta'a suretiyle tekrar Fazlaveyh'e iade ettikten sonra¹¹ İsfahan'a döndü.¹²

9 Sıbt, *age*, s. 121; Sevim, *agm*, s. 13.

10 Sıbt, *age*, s. 120; Köymen, *age*, s. 86; Merçil, *age*, s. 23; Sevim, *agm*, s. 13.

11 Merçil, *age*, s. 24

12 Sıbt, *age*, s. 121; Köymen, *age*, s. 86; Merçil, *age*, s. 24.

1.2. Kavurd'un Sultan Alparslan'a İlk İsyanı

Sultan Alparslan, Fars bölgesini Kavurd'un elinden almasına rağmen, Kirman'daki hâkimiyetine dokunmamıştı. Kavurd'un câhil ve tecrübesiz bir veziri vardı. Bu vezir, Sultan'a karşı isyanın hayırlı olacağını ve mevcut kuvvetle ülkeyi baskıdan kurtarmanın daha kolay olacağını söyleyerek Melik Kavurd'u sultanlık iddiasında bulunması için tahrik ediyordu. Diğer divan üyeleri de ağız birliği ederek onu desteklediler. Vezirin düşüncesine göre Kavurd, isyan edecek olursa ülkeyi idare konusunda kendisine daha fazla ihtiyaç duyacaktı. Vezirin bu sözlerine inanan Kavurd, 459/1067 yılında hâkim olduğu yerlerde Alparslan adına okunan hutbeyi kaldırarak, sadece kendi adına hutbe okutup sikke kestirdi.¹³

Kavurd'un darp ettiği sikkelerden 100 kadarı tüccarlar vasıtasıyla Sultan Alparslan'ın bulunduğu bölgeye gelmişti. Sultan, Kavurd'un kestirdiği paralardan bazılarını getirip inceledi ve tüccarlardan bilgi aldı. Kavurd'un isyan ettiğini anlayınca da, Şaban 459/Haziran-Temmuz 1067 tarihinde Kirman üzerine yürüdü. Sultan'ın geldiğini haber alan Kavurd, etrafı surlarla ve derin hendeklerle çevrili Berdesir Kalesi'nde savunmaya çekildi.¹⁴

Selçuklu ordusunun öncü kuvvetlerine Hacib Altuntaş ile Hacib Çavlı komutanlık ediyordu. İki ordunun öncü kuvvetleri arasında meydana gelen şiddetli savaşta, iki taraftan da çok kişi ölmüş, neticede savaşı Kavurd'un öncüleri kaybetmiş ve Kirman ordusu bozguna uğramıştı. Bunun üzerine korkuya kapılan Kavurd, yanında yalnızca iki atlı bulunduğu halde Cîruft şehrine kapandı ve buradan Sultan Alparslan'a elçi göndererek itâatini arz etti ve affedilmesini istedi. Sultan bu isteği kabul ederek, Kavurd'u affetti ve huzuruna çağırıldı.

Kaynaklarda Sultan ile Kavurd'un buluşmasının duygusal bir ortamda gerçekleştiği belirtilmektedir. Buna göre Alparslan, huzuruna gelen Kavurd'a ikramda bulundu, ayağa kalkarak kardeşini kucakladı ve buluşmanın heyecanı

13 Hüseyinî, *age*, s.28; Ebu'l-Hasan Ali İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, Beyrut 1966, c. X, s. 53; çev.: Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, c. X, s. 62; Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World", *The Cambridge History of Iran*, c. V, s. 59; Merçil, *age*, s. 25.

Başka bir rivâyete göre Kavurd, Alparslan'ın oğlu Melikşah'ı veliaht ilan etmesi üzerine isyan etmiştir. Bk. İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd", *İA*, İstanbul 1955, c. VI, ss. 456-459.

14 Sibt, *age*, s. 134; Sevim, *agm*, s. 24.

ile kendisi ağladığı gibi, etrafındakileri de ağlattı. Kavurd'u affederek Kirman bölgesini tekrar ona verdi ve durumunda hiçbir değişiklik yapmadı. Kavurd kızları bulunduğunu, bunlara çeyiz temin edilmesi gerektiğini Sultan'a bildirdi. Sultan Alparslan Kavurd'un bu isteğini kabul ederek, kızlardan her birine elbise ve iktaların yanı sıra 100.000 dinar da para verdi.¹⁵

Alparslan, Kavurd'u affederek hem ordusunun gözünde büyük ve merhametli bir komutan oluyordu hem de Kavurd'un öldürülerek mazlum durumuna düşmesini ve herhangi bir kargaşanın çıkmasını önlüyordu.

1.3. Kavurd'un İkinci İsyanı

Melik Kavurd affedilmesinin üzerinden iki yıl geçmeden kardeşi Alparslan'a karşı tekrar isyan etti. Kavurd bu defa eski düşmanı olan Fars hâkimi Fazlaveyh ile ittifak yapmıştı. Kavurd Bey'in tekrar isyan etmesine Alparslan'ın oğlu Melikşah'ı veliaht ilan ederek vezir ve komutanlardan yemin alması ve hutbe-lerde Melikşah'ın da adının okunması sebep gösterilmektedir. Kavurd'un Melikşah'ın veliahtlığını tanımamış olması bu ihtimali doğrulamaktadır.¹⁶ Öyle anlaşılıyor ki, Kavurd Bey, başarısız ilk girişiminden sonra sultan olma hayalinden vazgeçmemiş, hayalini Alparslan sonrasına ertelemiştir.

Alparslan, bu durumu öğrendiği zaman 1 Muharrem 461/31 Ekim 1068 günü önce Fazlaveyh'in üzerine yürümek amacıyla İsfahan'dan ayrıldı. Ondan kurtulunca Kavurd ile savaşmak üzere Kirman'a gidecekti. Şiraz'a ulaştığında, Fazlaveyh'in Hurşeh adında çok sağlam bir kaleye sığındığı anlaşıldı. Fazlaveyh'in kardeşi Hasnûye ise Alparslan'ın huzuruna gelerek eman diledi. İsyân eden kardeşiyle yollarını ayırdığını ve onun elinde bulunan kaleleri ele geçirmek istediğini bildirdi. Sultan Alparslan Hasnûye'nin sözlerini kabul etmiş görünerek ona iyilik yapacağı vaadinde bulunup Kirman'a gitmek üzere Şiraz'dan ayrıldı. Fazlaveyh ile mücadele görevini de veziri Nizamülmülk'e verdi.¹⁷

15 Hüseyinî, *age*, ss. 28-29; el-Feth Ali b. Muhammed Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*, çev.: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 30; İbnü'l-Esîr, *age*, c. 10, s. 53 (Türkçe çeviride c. 10, s. 62); Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, haz.: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1977, c. I, ss. 70-72; Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel*, haz.: Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000, s. 39; Merçil, *age*, ss. 25-26.

16 Kafesoğlu, *agm*, ss. 456-459.

17 Sibt, *age*, s. 137; Merçil, *age*, s. 26; Sevim, *agm*, s.29.

Alparslan cephesinde bunlar olurken Melik Kavurd, Berdesîr'de bulunuyordu. Kirman'a gelen Alparslan bu şehri kuşattı. Kuşatma devam ederken Şaban 461/Mayıs-Haziran 1069 tarihinde Nizamülmülk, Fazlaveyh'i esir alarak Sultan'ın huzuruna getirdi. Fazlaveyh sadece Sultan'a hizmet ettiği zaman ikbal ve mutluluk bulduğundan kendi arzusuyla kaleden çıkıp teslim olduğunu söyledi. Sultan, Fazlaveyh'in çözülmesini ve kendine yaklaştırılmasını emretti, daha sonra da ona eman sayılan bir börk (şapka) armağan ederek, isyanı dolayısıyla yaptığı masrafların ödenmesi karşılığında Fazlaveyh'i affetti.¹⁸

Alparslan'ın Fazlaveyh'i affetmesi muhtemelen siyaset icabıdır. Nitekim Fazlaveyh'in Sultan tarafından affedildiğini öğrenen Kavurd da derhal kardeşine mektup göndererek kendisinin de affedilmesini istemiş, onun merhametli olduğunu ve ikisi arasındaki farkın da bu olduğunu bildirmişti.

Ancak bu bir oyalama taktiği idi. Kavurd bir taraftan da Alparslan'ın ordusundan bir gruba mektup yazarak vaatlerle onları kendi tarafına çekmiş, ani bir hücum için onlarla anlaşmıştı. Sultan'ın arkasından iş çevrildiğini öğrenen sâdik adamlarından birisi, bu durumu Sultan'a bildirdi. Alparslan yaptığı araştırma sonucunda olayın doğru olduğunu anladı ve Kavurd ile işbirliği yapanları derhal öldürttü.

Alparslan, ordusundaki hainleri cezalandırıdıysa da kendisi için henüz tehlike geçmemişti, çünkü ordunun büyük bir kısmı Kavurd'a sempati duymaktaydı. Alparslan durumun böyle olduğunu öğrendiği zaman savaşa girmeden oğlu Melikşah'ı, Ebu Sa'd el-Müstevfî ve bir kısım askerle Berdesîr'de bırakarak önce Şiraz'a, sonra da İsfahan'a gitti.¹⁹ Böylece Kavurd bir kez daha Sultan Alparslan'dan kurtulmuş oluyordu.

Kavurd'un Alparslan'ın idaresindeki disiplinli Selçuklu ordusunun bir kısmını kendi tarafına çekmiş olması bile onun adına büyük bir başarı idi. Ancak bu salt bir başarı olarak kalmış, Kavurd'un iktidarı ele geçirmesine yetmemiştir.

1.4. Kavurd'un Kendi Oğlu Sultanşah ile Savaşı

Sultan Alparslan, kardeşi Kavurd'un isyanlarına ve aralarındaki anlaşmazlığa

18 Sibt, s. 138; Sevim, agm, s. 30.

19 Sibt, age, s. 139; Merçil, age, s. 26; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. III, T.T.K. Yay., Ankara 2001, ss. 47-48; Sevim, agm, s. 30.

onun oğlu Sultanşah'ın sebep olduğunu savunarak Kavurd'a bir mektup yazdı. Mektubunda olayların sebebi olarak gördüğü Sultanşah'ın kendisine teslim edilmesini istedi ve bu suretle aralarındaki soğukluğun ortadan kalkacağını bildirdi. Ancak Kavurd, cevap olarak yazdığı mektupta oğlunu teslim etmeyeceğini belirtti. İsteğinin geri çevrilmesi üzerine sınırlanan Alparslan, Fars bölgesini ve Kirman'ın bir kısmını Kavurd'un elinden aldı.²⁰

Uğrunda ülkesinin bir kısmını kaybetmesine rağmen bir süre sonra Kavurd, oğlu Sultanşah ile anlaşmazlığa düştü. Bunun üzerine Sultanşah, Alparslan'a mektup yazarak, kapısına gelmek ve ona itâat etmek istediğini bildiren Sultan'ın huzuruna geldi. Alparslan ona çok iyi davranarak at, elbise ve 10.000 dinar değerinde hediyeler verdi.²¹

Sultanşah, Alparslan'a babası ile savaşarak Kirman'ı almak istediğini bildirdi ve bu hususta amcasından kendisine yardımcı olmasını istedi. Alparslan, Kavurd sorununu çözmek için arayıp da bulamadığı bu teklifi kabul ederek, binlerce Türk ve Türkmenden oluşan kalabalık bir orduyu onunla beraber Kirman'a gönderdi. Ancak Sultanşah, 462/1069-1070 yılında babasıyla giriştiği mağlup olmuştur.²²

Alparslan, Sultanşah vasıtasıyla birçok siyasi planı hayata geçirmişti. İlk olarak, Kavurd'dan oğlunu kendisine teslim etmesini istemişti. Bu teklifin kabul edilmemesi Kavurd'u Sultan'ın isteklerini kabul etmeyen bir âsi durumuna düşürmüştü. Böylece Sultan, Kavurd'a karşı yapacağı operasyonları meşru bir zemine oturtmuş oluyordu.

İkinci olarak Sultan, Kavurd'a karşı oğlunu kullanarak Kirman bölgesinde karışıklık çıkmasını ve Kavurd'un ordusunun bölünerek zayıflamasını sağlıyordu. Böylece iç karışıklıklarla boğuşan Kavurd, Selçuklu tahtıyla ilgilenemiyordu. Bu sayede Alparslan da kolaylıkla Melikşah'ı veliaht ilan ediyordu.

2. Kavurd'un Sultan Melikşah'a İsyanı

Sultan Alparslan, veliahdı Melikşah'a, kardeşi Kavurd'a çok güvenmediğinden bahsetmişti. Bu sebeple isyan etmesine engel olmak maksadıyla ölümünden sonra Fars ve Kirman bölgesinin ona bırakılmasını ve Seferiyye Hâtun ile evle-

20 Sibt, *age*, ss. 141-142; Sevim, *agm*, s. 33.

21 Sibt, *age*, s. 141; Merçil, *age*, s. 27; Sevim, *agm*, s. 33.

22 Sibt, *age*, s. 142; Merçil, *age*, s. 27; Sevim, *agm*, s. 33.

nerek Şiraz'a yerleşmesini istemişti. Ayrıca Kavurd için belirli bir miktar para da tahsis etmişti. Sultan son olarak da Melikşah'a, Kavurd'un kendisine bırakılan topraklara razı olmaması ve sultanlık iddiasıyla isyan etmesi halinde, onun için tahsis ettiği parayı isyanı bastırmak için kullanmasını vasiyet etmişti.²³

Kavurd Bey, kardeşi Alparslan'ın ölümünü bir rivâyete göre Kirman'da iken haber almıştı.²⁴ Diğer bir rivâyete göre ise O, bu sırada Umman'da idi ve her türlü tehlikeyi göze alarak kış mevsimi olmasına rağmen gemilerle Kirman'a geçmişti. Bu geçiş sırasında birçok gemi parçalanmış, askerlerin birçoğu boğularak, bir kısmı da soğuktan donarak ölmüşlerdi.²⁵ Bütün bu güçlülere rağmen kardeşinin ölümünü Selçuklu tahtını ele geçirmek için bulunmaz bir fırsat kabul eden Kavurd Bey, Tuğrul Bey'in ölümüyle yarım kalan arzusunu gerçekleştirebilmek için bir kez daha şansını denemek istiyordu.

İktidarın güçlü olanın elinde toplandığını bilen Kavurd Bey, henüz 18 yaşında olan Melikşah'ı tecrübesiz buluyor, kendisinin geçmişteki başarılarına, hükümdarlıktaki tecrübesine ve yaşının olgunluğuna güveniyordu. En büyük güvencesi ise Selçuklu ordusundaki emirlerin onu dâvet etmesi ve kendisine yardım vaatlerinde bulunmalarıydı. Ayrıca Kavurd, beraberindeki emirler tarafından da sultanlık için tahrik ediliyordu.

Melikşah, babasının ölümünden hemen sonra amcasına onu onurlandıracak bir mektup yazdı. Kavurd Bey ise cevaben, "Ben büyük kardeş, sen küçük oğulsun. Senden çok ben kardeşim Sultan Alparslan'ın mirasına lâyığım." diyerek saltanat hakkındaki görüşlerini belirtti. Melikşah'ın verdiği cevap ise açık ve kesindi, "Oğul var iken kardeş mirasa konamaz."²⁶ Melikşah'ın komutanlarından Emir Temirel de Kavurd'a yazdığı mektupta, "Sahip oldukların seni gururlandırmasın. Allah senin yeğenine itâat etmekte kalplerimizi birleştirdi.

23 Sibt, *age*, ss. 165-166; İbnü'l-Esir, *age*, c. 10, s. 76 (Türkçe çeviride c. 10, s. 80); Bundârî, *age*, s. 46; Gregory Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara 1987, c. I, ss. 325-326, Merçil, *age*, s. 28; Sevim, *agm*, s. 50.

24 Hüseyinî, *age*, s. 39; Râvendî, *age*, s. 126 (Türkçe çeviride s. 123); Bundârî, *age*, s. 49; Ebu'l-Ferec, *age*, c. I, s. 326; Reşidüddin, *age*, s. 43; Nişaburî, *Selçuk-nâme*, *age*, s. 30; İbnü'l-Esir, *age*, c. X, s. 78 (Türkçe çeviride c. X, s. 82); Bosworth, *agm*, c. V, s. 88.

25 Hüseyinî, *age*, s. 39; Sibt, *age*, s. 161; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 116; Bosworth, *agm*, c. V, s. 88; Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zaman fi tarihi'l-âyan* adlı eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1999, c. 20, sayı: 24, s. 2.

26 Hüseyinî, *age*, s. 39; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117; Bosworth, *agm*, c. V, s. 88; S. G Agacanov, *Selçuklular*, Rusça'dan çev.: Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, Ötügen Yay., İstanbul 2006, s. 149.

Askerlerinin sözüne bakıp yeğenine muhalefet etme ve bil ki piliç horoza mukavemet edemez."²⁷ diyerek isyan etmemesi hususunda onu uyardı. Vezir Nizamülmülk de Kavurd'a mektuplar göndererek tahriklere kapılmaması için nasihatlerde bulundu. Ancak Kavurd'un içindeki sultanlık hırsı baskın geldi ve bütün bu mektup ve nasihatleri dikkate almayarak Selçuklu tahtına oturabilmek umuduyla harekete geçti.

Kavurd, Melikşah'a karşı Rey ve Hemedan arasında yaşayan Türkmenlerin de yardımını almak üzere emrindeki 2.000 atlı ve 4.000 yaya ile başkent Rey'e doğru yola çıkmıştı. Sultan Melikşah ve Nizamülmülk de Selçuklu Devleti üzerinde dolaşan tehlike bulutlarını görmüş ve durumun ciddiyetini hissetmişlerdi. Tehlikenin daha fazla büyümesini önlemek için Kavurd'dan önce Rey'e giderek Alparslan'ın Rey Kalesi'nde bulunan hazinesinden aldıkları 500.000 altın, 5.000 elbise ve silahları Türkmenlere dağıtıp onların gönüllerini alarak kendi taraflarına çektiler. Kavurd Bey ise bu bölgeye iki gün sonra gelerek esas gücünü oluşturacak olan Türkmenlerin desteğinden yoksun kaldı.²⁸

İki taraf arasındaki ilk karşılaşma öncü kuvvetler arasında olmuş, Emir Savtekin'in komutasındaki Melikşah'ın öncü kuvvetleri Kavurd'un öncü kuvvetlerini bozguna uğratmıştı.²⁹ Asıl ordular ise Hemedan yöresinde karşılaşmışlardı.³⁰

Bu savaşın tarihi için iki farklı rivâyet aktarılmaktadır. Birinci rivâyette savaşın tarihi 465/1072-1073 olarak verilmiştir.³¹ İkinci rivâyette ise savaşın tarihi 466/1073-1074 olarak kaydedilmiştir.³² Hüseyinî³³ ve Ebu'l-Ferec³⁴'in verdikleri bilgiden, Kavurd'un kardeşi Alparslan'ın ölümünden hemen sonra harekete geçtiğini anlıyoruz. Bu bakımdan Kavurd'un bir yıl beklemeden 465 yılı

27 Hüseyinî, *age*, s. 39; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117.

28 Sibt, *age*, s. 161; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, ss. 116-117; Agacanov, *age*, s. 149; Sevim, *agm*, s. 2.

29 Hüseyinî, *age*, s. 39; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117; Merçil, *age*, ss. 29-30; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 21.

30 Kazvîni, Hamdullah Müstevfî, Tarih-i Güzide, Tahran 1339, s. 434, savaş'ın Kerec bölgesinde yapıldığını kaydetmektedir.

31 Ebu'l-Ferec, *age*, c. I, s. 326.

32 Hüseyinî, *age*, s. 39; Ahmed b. Mahmud savaş tarihini 26 Cemaziyevvel 466/27 Ocak 1074 olarak vermektedir. Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117,

33 Hüseyinî, *age*, s. 39.

34 Ebû'l-Ferec, *age*, c. I, s. 326.

içinde harekete geçmiş olması daha akla uygundur. Ayrıca Ahbâr (s. 39)'da zikredilen 26 Cemaziyelevvel 466 / 27 Ocak 1074 tarihi kış mevsiminin en soğuk günlerine rastlıyor ki, bu tarih bir savaşın yapılabilmesi için uygun bir tarih değildir. Hâlbuki Bundârî^{35'} nin ve Sıbt^{36'} in zikrettiği Şaban 465/Nisan- Mayıs 1073 tarihi bahar mevsimine denk gelmektedir ve bu tarih kış mevsimi boyunca sürdürülen hazırlıklardan sonra bir savaş için daha uygun gözükmektedir.³⁷

Savaşta Sultan Melikşah'ın ordusunun sağ kanadında Emir Savtekin, sol kanadında Emir Temirel, merkezde ise Sultan ile veziri Nizamülmülk bulunuyordu. Melik Kavurd oğlunun biriyle merkezde, diğer oğulları ise kanatlarda yer alıyordu.³⁸ Savaşa ilk başlayan Kavurd Bey oldu ve Melikşah'ın sağ kanadına saldırarak bozguna uğrattı. Bu kanattaki askerlerin çoğu aman dileyerek ona boyun eğdiler. Kavurd, Melikşah'ın sol kanadını da bozguna uğratmasına rağmen Melikşah ve Nizamülmülk'ün karşısında başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kaldı.³⁹

Melik Kavurd, daha önce kendisine yazılan destek mektupları sayesinde, savaş sırasında Melikşah'ın ordusundaki askerlerin kendisini görünce itâat edeceğine inanıyordu. Fakat bu gerçekleşmeyince yaptığına pişman oldu⁴⁰ ve Melikşah karşısında başarısız olarak Hemedan dağlarına kaçmak zorunda kaldı. Böylece üç gün süren savaşı Sultan Melikşah kazandı ve Kavurd'a ait hazine, silah, elbise ve eşyaları ele geçirdi.⁴¹

Savaşla ilgili diğer bir rivâyete göre, Emir Temirel idaresinde sol kanatta bulunan Şerefüddeve Müslim b. Kureyş ve Bahâüddeve Mansur, yanlarındaki Arap ve Kürt askerleri ile Kavurd'un sağ kanadına hücum ederek onu bozguna uğratmışlar ve Melikşah'ın savaşı kazanmasına sebep olmuşlardı.⁴²

Kavurd Bey'in bu yenilgisi Melikşah'ın ordusundaki Türk unsurunun ağırlığına gitti ve onlar "Başımıza bu felaket Araplar ve Kürtler yüzünden geldi.

35 Bundârî, *age*, s. 49.

36 Sıbt, *age*, s. 160; Sevim, *agm*, s.2.

37 Ayrıntılı bilgi için bk. Merçil, *age*, ss. 30-31.

38 Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117; Merçil, *age*, s. 31; Kafesoğlu, *age*, s. 22.

39 Sıbt, *age*, s. 161; Sevim, *agm*, s.2.

40 Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 117.

41 Sıbt, *age*, s. 161; Râvendî, s. 126 (Türkçe çeviride s. 124); Bundârî, *age*, s. 49; Reşidüddin, *age*, s. 44; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 118; Merçil, *age*, *Kirman Selçukluları*, ss. 31-32; Kafesoğlu, *age*, s. 21; Agacanov, *age*, s. 149

42 İbnü'l-Esîr, *age*, c. X, s. 78 (Türkçe çeviride c. X, s. 82).

Kavurd'un askerlerine hücum ederek bizim maksadımıza mâni oldular." dediler. Sonra da Şerefüddeve ile Bahâüddeve'nin obalarına hücum ederek yağmaladılar. Yağmaya uğrayanlar arasında Halife'nin elçisi Tarrad b. Muhammed ez-Zeynebî de vardı.⁴³

Savaş sonrası askerlerin Şerefuddeve ile Bahauddeve'nin obalarını yağmalamaları, özellikle de "Bizim maksadımıza mâni oldular." demeleri ilgi çekicidir. Muhtemelen savaş öncesi Kavurd Bey'e destek sözü verenler sözlerine sadık kalacak ve savaş esnasında onun tarafına geçeceklerdi. Ancak buna fırsat bulamadan Kavurd'un mağlup edilmesi üzerine fikirlerini hayata geçiremediler ve büyük olasılıkla da kendilerine vaat edilen makam ve mallardan mahrum kaldılar ve bu durumun sorumlusu olarak gördükleri Şerefüddeve ile Bahâüddeve'nin obalarına hücum ederek yağmaladılar.

Savaş bittikten sonra bir köylü Melikşah'ın yanına gelerek, amcası Kavurd'un oğlu ile beraber yakın bir köyde tek başına olduğunu haber verdi. Sultan Melikşah, Kavurd'un yakalanması için Emir Temirel kumandasında bir miktar kuvvet gönderdi. Emir Temirel, saklandığı yerde Kavurd'u yakaladı. Melik Kavurd, kendisini serbest bırakması için ona iktâlar ve mal vaat etti. Ancak hangi şartlar altında olursa olsun bir hânedân üyesi hakkında karar verme yetisini kendisinde görmeyen Temirel, onun bu cazip önerilerini kabul etmeyecek "Sen efendisin, biz köleyiz, senin istediğin bir şey hakkında biz hüküm veremeyiz. Beraber Sultan'a gidelim, o ne hüküm verirse o geçerlidir" demişti.⁴⁴ Sonra Kavurd'u alıp Melikşah'ın huzuruna getirdi.

Kavurd, Melikşah'a yaklaştığı zaman atından inerek, yüzünü yere sürdü, el bağlayıp karşısında durdu. Melikşah, Kavurd'u azarladıktan sonra, Alparslan'ın ölümüne herkesin çok üzümlü olduğunu, kendisinin ise ne yas tuttuğunu ne de kabrini ziyaret ettiğini, belki de Alparslan'ın ölümüne sevindiğini, Allah'ın da yaptıklarının karşılığını verdiğini söyleyerek yaptıklarından dolayı halktan niçin utanmadın diye sordu. Kavurd Bey ise, kendisinin isyan etmediğini, askerlerinin ısrarları ve Allah'ın kaza ve kaderi sonucunda bu duruma düştüğünü söyledi.⁴⁵

43 Bundârî, *age*, s. 49; İbnü'l-Esîr, *age*, c. X, s. 78 (Türkçe çeviride c. X, s. 82); Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, çev.: Ali Genceli, Hilal Yayınları, İstanbul 1971, s. 262; Merçil, *age*, s. 32; Bosworth, *agm*, c. V, ss. 88-89.

44 Hüseyinî, *age*, s. 39; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s.118; Merçil, *age*, s. 32. Sibt'a göre Kavurd Bey'i yakalayan Savtekin'dir. *age*, s. 161.

45 Sibt, *age*, s. 161; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, ss.118-119; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s.

Kanaatimize göre, her ne kadar savaşı kaybedip esir düşmüş olsa da, Melikşah devrine kadar isyan eden hiçbir hânedân üyesine bu şekilde davranılmaması, ayrıca Kavurd'un emirler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Kavurd'un yeğeni karşısında yüzünü yere sürmesi, Melikşah'ın da amcasını herkesin içinde azarlaması abartılı bir rivayettir.

Kavurd yakalandıktan sonra Nizamülmülk, eğer o galip gelseydi kendisini affetmeyeceğini söyleyerek Kavurd'un öldürülmesi gerektiğini belirttiyse de, Melikşah amcasını öldürerek nesebi bozamayacağını söyleyerek bu fikre karşı çıkmıştır.⁴⁶

Bu konuşmanın ardından Melik Kavurd, çadırında hapsedilmesi için Emir Savtekin'e teslim edildi. Öldürüleceğini anlayan Kavurd, Melikşah'a haber göndererek, kendisini öldürerek hanedânı ortadan kaldırmamasını ve hakkın da Türklere yakışır bir şekilde hareket etmesini söyledikten sonra affedilmesi halinde Alparslan öldüğünden beri yapmış olduğu masrafları karşılayacağını ve ülkesini teslim edip Şam'a veya Hicâz'a gideceğini söyledi.⁴⁷

Bir başka rivayette, Kavurd, Savtekin'in çadırında hapsedildikten sonra yanına amîd Ebu Rıza gönderildi. Ebu Rıza, Melik Kavurd'dan Kirman hazinelerini isteyerek, ne gibi malları olduğunu sordu. Melik Kavurd, Kirman bölgesinin sınırlarının daraldığını bu sebeple de gelirinin azaldığını belirtti. Ayrıca bu beldelerin ahalsininin sakat ve fakir olduğunu, sahip olduklarının Sultan'ın askerlerinden birine hediye olabileceğini söyledi. Son olarak da serbest bırakılması halinde Sultan'dan hiçbir şey talep etmeksizin Umân bölgesine yerleşeceğini ve Sultan'a tâbi bir amca ve şefkatli bir baba olacağını belirtti.⁴⁸

Kavurd'un yakalanmasından sonraki olaylar hakkındaki bir diğer rivâyete göre ise, Kavurd, Melikşah'ın ordusunun ileri gelenlerinin kendisine yazmış oldukları mektupları ortaya koyup, bu mektuplar yüzünden isyana kalkıştığını anlatmıştır. Melikşah da bu mektupları Nizamülmülk'e vererek emirlerin yanında okumasını istemiştir. Sultan'ın böyle yapmasının sebebi, bu mektupları yazan emirleri tespit edip onları ağır bir şekilde cezalandırmaktı. Fakat Nizamülmülk bu işe ileri gelen bazı devlet adamlarının da isminin karışmış olabileceğini ve onları cezalandırmanın yeni karışıklıklara zemin hazırlayabileceğini

70; Sevim, *agm*, s. 3.

46 Hüseyinî, *age*, ss. 39-40; Merçil, *age*, s. 33.

47 Sevim, *agm*, s. 5; Köymen, *age*, s. 70.

48 Hüseyinî, *age*, s. 40; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 119.

düşündü. Bu durumda ya devlet iş bilen kimselerden mahrum kalacaktı ya da bunların yaptıkları hareketleri görmezlikten gelip affetmek suretiyle mesele kapatılacaktı.

Nizamülmülk ikinci yolu seçmeye karar verdi. Bunun için de Melikşah'ın huzurunda işi şakaya getirerek, yazıları ortada duran mangala attı.⁴⁹ Melikşah'ın ordusundaki emirlerden büyük bir kısmı Kavurd'a mektup yazmıştı ve bu mektupların ortaya çıkması onları korkutmuştu. Nizamülmülk'ün mektupları açıklamadan yakması ve Kavurd'u isyana teşvik eden isimlerin ortaya çıkarmaması, bu emirlerin korkularını yatıştırmış, Nizamülmülk'ün de bu emirler yanındaki itibarı artmıştı.

Melik Kavurd, Hemedan'a götürülerek orada hapsedildi. Ancak askerler arasında onun yüzünden bazı olayların çıkmasından korkuluyordu. Nitekim savaştan sonra Melikşah'ın askerleri Nizamülmülk'e gelerek, kazandıkları bu büyük zafere karşılık, iktâ ve maaşlarının arttırılmasını isteyerek, bu yapılmadığı takdirde Kavurd'u tahta çıkaracaklarını söylediler. Nizamülmülk durumu derhal Sultan'a bildireceğini söyleyerek askerleri yatıştırdı.⁵⁰ Daha sonra Sultan'ın yanına gelerek askerlerin dediklerini ona ilettiler. Kavurd'un varlığı Melikşah'ın saltanatı için büyük bir tehlike arz ediyordu. Nizamülmülk bu tehlikeyi Melikşah'a anlatmış ve Kavurd'un öldürülmesi gerektiğini kabul ettirmiştir.

3. Kavurd'un Ölümü Meselesi

Kavurd'un nasıl öldürüldüğü hakkında birbiriyle çelişen rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda askerlerin isyanından sonra zehirlenerek öldürüldüğü⁵¹, diğer kaynaklarda ise yayının kirişi ile boğdurulduğu aktarılmaktadır.⁵²

Sultan Melikşah, Hemedan'a geldikten sonra Sa'duddevle Gevherâyin'i çağırarak Kavurd'un öldürülmesini emretti. Gevherâyin beraberinde tek gözü kör bir Ermeni ile Kavurd'un yanına gitti. Kavurd onları görünce, artık hükümdarlık iddiasıyla isyan etmeyeceğini, sahip olduğu bütün malları, şehir ve kaleleri Sultan'a bırakacağını, kendisinin mescitte oturup, dünyadan göç edin-

49 Mevdûdî, *age*, ss. 262-263.

50 Râvendî, *age*, s. 127 (Türkçe çeviride ss. 124-125); Reşidüddin, *age*, s. 44; Nişaburî, *age*, s. 30; Kazvinî, *age*, s. 434.

51 Râvendî, *age*, s. 128 (Türkçe çeviride s. 125); Reşidüddin, *age*, s. 45; Nişaburî, *age*, s. 30; Kazvinî, *age*, s. 434.

52 Hüseyinî, s. 40; Bundârî, *age*, s. 49; Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 120.

ceye kadar Allah'a tövbe etmekle meşgul olacağını belirtti. En azından gece gündüz zincire bağlı bir şekilde bırakılmasını teklif etti. Ancak onun bu yalvarışları fayda vermedi. Tek gözlü Ermeni kendi yayının kirişi ile Kavurd'u boğdu.⁵³

Bir diğer rivâyette ise Kavurd Şaban 465/Nisan-Mayıs 1073 tarihinde Hemedan'a götürülüp Ebu Hâşim Caferî'nin evinde hapsedilmişti. Birkaç gün sonra Melikşah bu eve gelmiş ve Kavurd'un yanına Kıpçaklardan birini göndermiştir. Kavurd bu adamı gördüğü zaman ne için geldiğini anladı ve biraz beklemesini istedi. Kalkıp namaz kıldı. Sonra Kıpçak, Kavurd'u öldürmeye kalkışınca, bir saat onunla mücadele etmek zorunda kaldı. Sonunda kuvvetli olan Kıpçak üstün gelerek onu yayının kirişi ile boğdu.⁵⁴

Bu iki rivayet arasındaki fark, birinde Kavurd'un bir Ermeni tarafından, diğerinde ise bir Kıpçak tarafından öldürüldüğüdür. Eğer Kavurd, boğdurularak öldürüldüyse hükümdar ailesinden birini yine Türk soyundan biri tarafından infaz etmek daha saygın bir davranıştır.

Kavurd'un zehirlenerek öldürüldüğünü belirten rivâyetlerde, Kavurd'un öldürüldüğü gecenin sabahı Nizamülmülk'ün askerlere Kavurd'un esirliğin verdiği üzüntüden dolayı yüzüğünde bulunan zehri içtiğini, Sultan'ın her ne kadar panzehir verdiyse de zehir vücudun her tarafına dağıldığından onu kurtarmanın mümkün olmadığını söylediği, askerlerin de bu sözleri duyduktan sonra bir daha maş artırılması hususunda söz söylemeyerek itaat ettiği aktarılır.⁵⁵

Türkler'de hükümdar ailesi üyeleri tanrısız kabul edildiklerinden kanlarının akması için boğdurularak öldürülmüşlerdir. Bu sebeple ilk bakışta Kavurd'un boğularak öldürüldüğünü kaydeden rivayetler gerçeğe daha yakın görülmektedir. Ancak emirler ve askerlerin gözünde sultan olarak kabul edilen hânedân üyelerinin öldürülmesi her zaman problemlidir. Özellikle Alparslan devrinden bu yana emirlerin sempati ile baktıkları Kavurd'un öldürülmesi, hayatta kalmasından daha tehlikelidir. Öldürüldüğünün anlaşılması iç

53 Ahmed b. Mahmud, *age*, c. I, s. 120; Merçil, *age*, s. 34; Köymen, *age*, s. 70. İbnü'l-Esir, Kavurd'un Melikşah'ın emri ile Saduddevle Gevherâyin tarafından yakalandıktan sonra öldürüldüğü kaydetmektedir (*age*, c. X, s. 79; Türkçe çeviride c. X, s. 82).

54 Sıbt, *age* s. 164; Merçil, *age*, s. 34; Köymen, *age*, s. 70; Sevim, *agm*, s. 5.

55 Râvendî, *age*, s. 128 (Türkçe çeviride s. 125); Reşidüddin, *age*, s. 45; Kazvinî, *age*, s. 434; Nişaburî, *age*, s. 30; Muhammed b. İbrahim, *Selçukîyyan ve Guz der Kirman*, Tahran, 1343, s. 15.

karişikliklara ve yeni isyanlara sebep olabileceğinden Kavurd'u öldürmenin en mantıklı yolu hiçbir şekilde kimsenin suçlanamayacağı intihar süsü verilmesidir. Bu sayede kimse Kavurd'un ölümünden Sultan'ı suçlayamayacak ve isyan etmek için bahane üretemeyecekti. Bütün bunlar göz önüne alındığında Kavurd'un zehirlenerek öldürülmesi daha akıllıca görünmektedir.

Sonuç olarak, Türk hâkimiyet mefkûresine göre yönetilen Büyük Selçuklu Devleti'nde kendisini tahta layık gören ve tahtı ele geçirebileceğine inanan hânedân üyeleri isyan etmekte ve taht mücadelesine girmekten çekinmemişlerdir. Burada en önemli nokta, devletin hânedân ailesinin ortak malı kabul edilmesinden dolayı isyana kalkışanların kolaylıkla kendilerine destek bulabilmeleridir. Yönetilenler için, yönetenin ismi değil, hangi soydan geldiği önemlidir. Bu durum isyanların uzamasına, devletin siyasi ve ekonomik açıdan zarar görmesine ve pek tabidir ki, isyanın caydırıcı bir şekilde bastırılmasına engel olmuştur.

Kaynakça

- Agacanov, S. G., *Selçuklular*, Rusça'dan çev.: Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, haz.: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1977.
- Alptekin, C., "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, c. III, s. 554-560, Ankara 1971.
- Bosworth, C. E., "The Political and Dynastic History of the Iranian World", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press 1968.
- Bundârî, El-Feth Ali b. Muhammed, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*, çev.: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Maari Matbaası, İstanbul 1943.
- Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Hüseynî, Sadre'd-Din Ebu'l-Hasan Ali b. Nâsır, *Ahbâru'd-devleti's-selçukiyye*, çev.: Necati Lugal, TTK Basımevi, Ankara, 1943.
- İbnü'l-Cevzî, Sibî, *Mir'âtü'z-zeman fi tarihi'l-âyan*, haz.: Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara 1968.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, çev.: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.
- , "Alparslan", *DİA.*, c. II, 526-530, İstanbul 1989.
- , "Kavurd", *İA.*, c. VI, s. 456-459, İstanbul 1955.
- , "Melikşah", *İA.*, c. XII, s. 665-673, İstanbul 1957.
- Kazvinî, Hamdullah Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, İran 1339.
- Köymen, Mehmet Altay, *Alparslan ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Merçil, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, çev.: Ali Genceli, Hilal Yayınları, İstanbul 1971.
- Muhammed b. İbrahim, *Selçukiyyan ve Guz der Kirman*, Tahran 1343.
- Müneccimbaşı, Ahmet b. Lütfullah, *Camîu'd-düvel*, haz.: Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.

- Nişaburî, İmam Zahireddin, *Selçuk-name*, tlf. Ebu Hamid Muhammed b. İbrahim, Tahran 1332.
- Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Rahatu's-sudûr ve ayetü's-surur*, edit.: Muhammed İkbâl, Leyden 1921; çev.: Ahmed Ateş, TTK Basımevi, Ankara 1957.
- Reşidüddin, *Cami'u't-tevarih*, haz.: Ahmed Ateş, TTK Basımevi, Ankara, 1960.
- Sevim, Ali ve diğerleri, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- , "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zaman fi tarihi'l-âyan* adlı eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1998, c. 19, sayı: 23.
- , "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zaman fi tarihi'l-âyan* adlı eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1999, c. 20, sayı: 24.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972.